

Analysis of Indicators from the Perspective of Islamic–Iranian Architecture in the Context of Vertical Urban Living (Case Study: Mehr Housing Project, Bijar City)

Azim Alishaei^{1*}, Yaghub Haghi², Banafshah Shahraki Nia³, Siamak Aslani⁴

1. Assistant Professor, Department of Geography, Payame Noor University (PNU), Tehran, Iran

2. Ph.D. Candidate in Geography and Urban Planning, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran.

3. MSc in Geography and Urban Planning, Zabol, Iran

4. MSc in Applied Climatology, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran.

ARTICLE INFO

Research Paper

Article history:

Received: 05 May 2026

Accepted: 16 August 2026

Published online:

18 August 2026

Keywords: *Islamic–Iranian Architecture; Vertical Living; Mehr Housing; Bijar City.*

<https://www.srds.ir/?adsc=4192>

Abstract

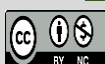
Background and Objective: In the contemporary era, rapid urbanization, land scarcity, and increasing population density have posed significant challenges for urban habitat design. This is particularly evident in Iranian cities, where the legacy of Islamic–Iranian architecture and deep-rooted socio-cultural and spiritual values prevail. Translating traditional horizontal living principles into high-rise structures necessitates precise management of spatial, functional, and social relationships. This study aims to identify the key variables and driving forces influencing the quality of life within the framework of Islamic–Iranian architecture in the context of vertical urban living, using the Mehr Housing project in Bijar as a case study.

Methodology: The research employs a mixed-methods approach (quantitative-qualitative) utilizing the MICMAC (Impact Matrix Cross-Reference Multiplication Applied to a Classification) model. Initially, various indicators and components—including cultural, economic, functional, semantic, psychological, legal, environmental, and spiritual factors—were identified. Subsequently, by mapping their mutual influence and dependency, the key variables and driving forces of the system were determined.

Results and Findings: The results indicate that Islamic–Iranian architecture in vertical urban living acts as an unstable yet dynamic system. The simultaneous realization of identity, meaning, and spatial performance depends on prioritizing specific key variables. Among these, the separation of public and private spaces (C5), the avoidance of luxurious ornamentation (D1), and the sense of place (E1) were identified as high-priority influential indicators, while proper spatial functionality (D2) and social interaction (A4) emerged as the primary driving forces. Managing these components exerts the greatest direct and indirect impact on other indicators, thereby enabling cultural–semantic and functional sustainability in vertical living. The study concludes that focusing on fundamental cultural, semantic, and functional indicators not only enhances the quality of life and sense of identity for residents but also provides a robust framework for the design and policymaking of similar projects, facilitating the reinterpretation of Islamic–Iranian architectural principles in developing urban contexts.

Citation. Alishaei, A., Haghi, Y., Shahraki Nia, B. and Aslani, S. (2026). Analysis of Indicators from the Perspective of Islamic–Iranian Architecture in the Context of Vertical Urban Living (Case Study: Mehr Housing Project, Bijar City). *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 7(3), 570-587.

URL: https://www.srds.ir/article_251058.html?lang=en

© The Author(s). Publisher: Private.

* Corresponding author: zaviyedidhastgah2023@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Spatial challenges of modern cities, it has also caused significant cultural and psychological impacts, particularly in Iran's context, where urban identity has long been shaped by Islamic-Iranian architectural traditions. Islamic-Iranian architecture emphasizes harmony between physical form, spiritual meaning, and human experience. However, in many contemporary high-rise housing projects, these principles have been neglected, leading to a loss of identity, weakening of social cohesion, and diminished sense of place. This research aims to analyze and identify the key variables influencing the quality of vertical living from the perspective of Islamic-Iranian architecture, using the Mehr Housing Project in Bijar City as a case study.

Methodology

This study follows an applied-development approach with a mixed (quantitative-qualitative) methodology based on the MICMAC (Cross-Impact Structural Analysis) model. The statistical population includes experts in Islamic-Iranian architecture, urban planning, and geography. Fifteen specialists were selected using purposive sampling. At the first stage, effective indicators related to vertical living were extracted across eight dimensions - cultural, economic, functional, symbolic, psychological, legal, environmental, and spiritual — through document analysis and expert interviews. A cross-impact matrix was developed to assess the relationships among these indicators, and MICMAC software was used to determine their levels of influence and dependence. Finally, the structural map

of driving and dependent variables was drawn to identify the system's key drivers and influential factors.

Results and Discussion

Architecture in the vertical urban context represents a dynamic and unstable system where the interrelationships among variables are sensitive and interdependent. Out of 28 identified indicators, five were found to be critical in shaping the structural stability of the system. Among them, separation of public and private spaces (C5), avoidance of luxurious ornamentation (D1), and sense of place (E1) demonstrated the highest direct influence, while functional spatial performance (D2) and social interactions (A4) emerged as the most significant driving variables. These indicators constitute the cultural-symbolic core of Islamic-Iranian architecture, promoting a cohesive and identity-based spatial experience in vertical living. The iterative MICMAC analysis showed that influence-dependence ratios stabilized at 101% in the second iteration, confirming the convergence and equilibrium of the system. The findings highlight that enhancing cultural and social dimensions can strengthen both functional and symbolic stability in vertical habitats.

Conclusion

This study concludes that sustaining Islamic-Iranian architectural values in modern vertical environments requires identifying and managing key indicators that ensure balance among identity, meaning, and function. Emphasizing spatial hierarchy between public and private realms, avoiding unnecessary ornamentation, fostering sense of place, and promoting social interaction are crucial for achieving a culturally

sustainable model of vertical living. Consequently, urban design and housing policy should focus on integrating traditional cultural frameworks with modern architectural solutions. The results of this study not only propose a conceptual model for analyzing interrelationships among architectural indicators but also provide practical insights for policymakers and designers involved in vertical housing development across Iran.

Declarations

Funding: There is no funding support.

Authors' Contribution: The authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest: The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments: We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

References

- 1..Ardalan, N., & Bakhtiar, L. (1973). The Sense of Unity: The Sufi Tradition in Persian Architecture. University of Chicago Press.
- 2..Pourdehimi, S. (2018). Identity Challenges in Iran's Mehr Housing Projects. *Iranian Journal of Urban Studies*, 8(31). [In Persian].
- 3.Al-Ameli, M. H. (1988). *Wasa'il al-Shia*. Al-ul-Bayt. [In Persian].
- 4.Al-Kodmany, K. (2018). The Vertical City: A Sustainable Development Model. WIT Press.
- 5.Almasi, F., & Dadfar, S. (2022). Explaining the indicators of Iranian architecture in the Islamic era and its application in designing contemporary facades of residential neighborhoods: A case study of Bagh-e Zereshk neighborhood, Isfahan. *Interdisciplinary Studies in Iranian Architecture*, 1(2), 1-19. <https://doi.org/10.22133/isia.2023.375827.1029>[In Persian].

- 6.Balali Oskouei, A., & Nazari, S. (2020). Desirable values of housing design from the perspective of Islamic thought (A step towards explaining the Islamic-Iranian model of housing). *Quarterly Journal of Islamic-Iranian Progress Model Studies*, 8(1), 299–345.

<https://doi.org/10.20.1001.1.23225645.1399.8.1.12.2>[In Persian].

- 7.Cheraghpour, M. (2018). Explaining the Impact of the Kermanshah Earthquake on Public Trust in Mehr Housing (Case Study: Mehr Housing of Bijar) [Master's thesis, University of Zanjan]. [In Persian].

- 8.Cuneo, P. (2025). *The History of Urban Development in the Islamic World*. Translated by Saeid Tizghalam Zonozhi. Tehran: Department of Housing and Urban Development, Urban Development Organization.

- 9.Ghasemi, F and Faryad, S . (2023). Investigation of Iranian and Islamic architecture with the aim of returning to identity. *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 4(1), 49-58. https://www.srds.ir/article_174329.html?lang=en. [In Persian].

- 10.Habibi, S. M. (2013). Urban Housing and Identity in Contemporary Iran. Tehran University Press.

- 11.Habibi, S. M., & Maghsoudi, S. (2013). Urban Development and Housing Policies in Iran. Tehran University Press.

- 12.Hojjat, I. (2011). Philosophy and Theoretical Foundations of Islamic Architecture. SAMT Publications. [In Persian].

- 13.Jalilian, N , Haji Gholam Saryazdi, A and Miraei, M . (2024). An analysis of the factors and components of the landscape of Islamic cities with emphasis on the old market. *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 5(2), 66-90. https://www.srds.ir/article_197641.html?lang=en. [In Persian].

- 14.Lefebvre, H. (1991). The Production of Space. Blackwell.

- 15.Mahfoozian, M and Molaei, A . (2026). Definition of the conceptual model for evaluating urban megaprojects by examining

the components of the Islamic-Iranian city. *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 7(3), 460-481. https://www.srds.ir/article_247814.html?lang=en. [In Persian].

16.Morteza,H.(1983).*Traditional construction principles in Islam*(A. Meshkini, Trans.). Center for Urban Planning and Architecture Studies and Research. [In Persian].

17.Naghizadeh, M. (2025). *Islamic architecture and urban planning: Theoretical foundations*. Rahian. [In Persian].

18.Noorabi,T., & Tabatabai Lotfi,Z.S. (2024). *Iranian-Islamic architecture in contemporary housing: Challenges and solutions*. International Conference on Architecture, Urban Planning, Art, Industrial Design, Construction and Technology, Wisdom-Based.

<https://civilica.com/doc/2234967>[In Persian].

19.Osmanian, A. , Rahimi, M. and Saed Moucheshi, R. (2025). Urban Flânerie as a Multidimensional Experience: Analyzing the Role of Body, Soul, and Mind in Public Spaces of Iranian Cities. *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 6(2), 98-113. [In Persian].

https://www.srds.ir/article_214792_ae9fe198dab6cb0bcaaa365db28618dc.pdf

20.Piralaie,S. and Salehi,H. (2026). Investigating and Explaining Islamic Rulings in the Distribution of Spatial Justice for Educational Uses and Green Spaces in Iranian-Islamic Urban Planning (Case Study:

Neighborhoods in District 9 of Mashhad). *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 7(3), 129-149. URL:

https://www.srds.ir/article_233704.html?lang=en[In Persian].

21.Pirnia, M. K. (2005). *Stylistics of Iranian Architecture*. Iran University of Science and Technology Press. [In Persian].

22.Pourdeihimi, S. (2018). Identity Challenges in Iranian Mehr Housing Projects. *Journal of Iranian Urban Studies*. 6(21).

23.Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. Pion.

24.Sadr, A. (2024). *Encyclopedia of art*. Simaye Danesh. [In Persian].

25.Shayegan, D. (1992). *Le regard mutilé: Schizophrénie culturelle: Pays traditionnels face à la modernité*. Albin Michel.

26.Soleimani, M. (2016).Climate,Culture, and Housing Patterns in Mountainous Cities of Iran: A Case Study of Bijar. *Journal of Native Art and Architecture*, 4(2),. [In Persian].

27.Soltanzadeh,H.(2001).Housing Architecture in Iran. Art Research Institute Publications. [In Persian].

28.Tabarsi, H. (1991). *Makarim al-Akhlaq* [Noble character traits] (E. Mirbagheri, Trans.). Farahani. [In Persian].

29.Wood, A., Safarik, D., & Al-Kodmany, K. (2020). *Best Tall Buildings: Cities and Communities*. CTBUH.

30.Yeang, K. (2011). *Ecodesign: A Manual for Ecological Design*. Wiley.

فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای

مؤسسه استاندارد و پایش علم و فناوری
جهان اسلام (ISC)

نوع مقاله: پژوهشی

فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای

https://www.srds.ir/article_251058.html?lang=fa

دوره هفتم، شماره سوم، پیاپی (۲۵)، پاییز ۱۴۰۵

صص ۵۸۷-۵۷۰

تحلیل شاخص‌ها از منظر معماری اسلامی - ایرانی در بستر زیست عمودی شهر (مورد مطالعه: مسکن مهر شهر بیجار)

عظیم علی شایي*: استادیار گروه جغرافیا و عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

یعقوب حقی: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران

بنفشه شهرکی نیا: کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، زابل، ایران

سیامک اصلانی: کارشناسی ارشد آب و هواشناسی کاربردی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۱۵

چکیده

زمینه و هدف: در عصر معاصر، شهرنشینی شتاب‌زده، محدودیت زمین شهری و افزایش تراکم جمعیت، چالش‌های مهمی در طراحی زیستگاه‌های شهری ایجاد کرده است؛ به‌ویژه در شهرهای ایرانی که میراث معماری اسلامی-ایرانی و ارزش‌های فرهنگی-معنوی دارند، انتقال اصول سنتی زیست افقی به سازه‌های بلندمرتبه مستلزم مدیریت دقیق روابط فضایی، عملکردی و اجتماعی است. هدف این پژوهش، شناسایی متغیرهای کلیدی و پیشران مؤثر بر کیفیت زیست در معماری اسلامی-ایرانی در بستر زیست عمودی شهری با مطالعه موردی مسکن مهر بیجار است.

روش‌شناسی: روش تحقیق، تحلیل کمی-کیفی با استفاده از مدل میک‌مک بود. ابتدا شاخص‌ها و مؤلفه‌های فرهنگی، اقتصادی، عملکردی، معناگرایی، روانی، حقوقی، زیست‌محیطی و معنوی شناسایی شد و سپس با تعیین روابط تأثیرگذاری و اثرپذیری، متغیرهای کلیدی و پیشران سیستم مشخص گردید.

یافته‌ها و نتایج: یافته‌ها نشان داد که معماری اسلامی-ایرانی در زیست عمودی شهری سیستمی ناپایدار و پویا است و تحقق همزمان هویت، معنا و عملکرد فضایی نیازمند تمرکز بر چند متغیر کلیدی است. در این میان، تفکیک فضای عمومی و خصوصی (۵C)، جلوگیری از تزیینات تجمعاتی (۱D) و حس مکان (۱E) به‌عنوان شاخص‌های تأثیرگذار اولویت‌دار و کارکرد صحیح فضایی (۲D) و تعاملات اجتماعی (۴A) به‌عنوان پیشران‌های کلیدی شناسایی شدند. مدیریت این مؤلفه‌ها بیشترین اثر مستقیم و غیرمستقیم را بر سایر شاخص‌ها دارد و امکان پایداری فرهنگی-معنایی و عملکردی زیست عمودی را فراهم می‌سازد. نتیجه‌گیری پژوهش حاکی از آن است که تمرکز بر شاخص‌های بنیادین فرهنگی، معناگرایانه و عملکردی، نه تنها کیفیت زیست و تجربه هویتی ساکنان را بهبود می‌بخشد، بلکه راهنمایی برای طراحی و سیاستگذاری پروژه‌های مشابه و بازتولید اصول معماری اسلامی-ایرانی در شهرهای در حال توسعه فراهم می‌کند.

واژگان کلیدی: معماری اسلامی-ایرانی؛ زیست عمودی؛ مسکن مهر؛ شهر بیجار.

* مسئول مکاتبات: zaviyedidhastgah2023@gmail.com

ارجاع به این مقاله: علی شایي، عظیم، حقی، یعقوب، شهرکی نیا، بنفشه و اصلانی، سیامک. (۱۴۰۵). تحلیل شاخص‌ها از منظر معماری اسلامی - ایرانی در بستر زیست عمودی شهر (مورد مطالعه: مسکن مهر شهر بیجار). فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای، ۷(۳)، ۵۷۰-۵۸۷.

مقدمه و بیان مسأله

انسان، در طول تاریخ، زیست خود را در پیوندی درهم تنیده با زمین، فضا و فرهنگ سامان داده است. در معماری سنتی ایران، این پیوند به گونه‌ای صورت‌بندی شده بود که سکونت نه فقط در بُعد کالبدی، بلکه در معنا، هویت و مناسک روزمره‌ی زندگی تجلی می‌یافت. فضاها در امتداد افقی زمین شکل می‌گرفتند؛ در تداوم با اقلیم، طبیعت و روابط همسایگی. خانه، حیاط، کوچه و محله ساختاری یکپارچه از زیست جمعی را می‌ساختند که در آن مرز میان درون و برون، خصوصی و عمومی، فرد و جمع، بر اساس حکمت زیست اسلامی-ایرانی تنظیم شده بود (Piralaie & Salehi, 2026). اما در جهان معاصر، تحولات ناشی از شهرنشینی شتاب‌زده، رشد جمعیت و محدودیت زمین شهری، منطق زیست انسان را از افق زمین به ارتفاع آسمان کشانده است. «زیست عمودی» دیگر صرفاً یک انتخاب کالبدی نیست، بلکه به جریان غالب در برنامه‌ریزی شهری و سیاست‌گذاری توسعه بدل شده است (Yeang, 2011; Wood et al., 2020).

شهرها در جست‌وجوی پاسخ به کمبود زمین و افزایش تراکم، به سوی ساختارهای عمودی و چندسطحی حرکت کرده‌اند؛ جایی که زمین، در معنای فیزیکی و فرهنگی خود، به سطوح بی‌انتهای تقسیم شده و زیست انسان در حجم‌های تودرتو، در ارتفاعات، و در میان انبوه سازه‌ها شکل می‌گیرد (Kheir Al-Kodmany, 2018). این دگرگونی، صرفاً کالبدی نیست، بلکه نشانه‌ی دگرگونی در هستی‌شناسی انسان شهری است؛ انسان از «زیستن در پیوند با زمین» به «زیستن در بُعد عمودی فضا» گذار کرده است. این گذار، به تعبیر «هانری لوفور» (Lefebvre, 1991) «نوعی تغییر در «تولید فضا»ست؛ فضایی که دیگر محصول زیست فرهنگی و اجتماعی مردم نیست، بلکه نتیجه‌ی تصمیم‌های تکنوکراتیک و سیاست‌های اقتصادی برنامه‌ریزی شهری است. بدین ترتیب، زیست عمودی شهر در دهه‌های اخیر به یکی از رویه‌های اصلی برنامه‌ریزی شهری بدل شده است؛ از طرح‌های انبوه‌سازی در کشورهای در حال توسعه تا پروژه‌های بلندمرتبه‌سازی در کلان‌شهرهای جهانی. در ایران نیز، به‌ویژه پس از اجرای طرح‌های «مسکن مهر»، این الگو به واقعیتی عینی تبدیل شده است؛ جایی که سیاست تأمین کمی مسکن، بدون توجه کافی به ابعاد کیفی و هویتی معماری، منجر به شکل‌گیری سکونتگاه‌هایی با ساختار عمودی اما فاقد پیوند با زمینه فرهنگی و اقلیمی گردیده است (Habibi & Maghsoudi, 2013; Pourdeihimi, 2018).

در این میان، یکی از بنیادی‌ترین چالش‌ها در نسبت میان زیست عمودی و معماری ایرانی-اسلامی، مسئله‌ی فرهنگ زیست و سبک زندگی است. معماری ایرانی نه صرفاً شکلی از ساخت، بلکه تجلی نوعی جهان‌بینی است که در آن فضا، ظرف تحقق ارزش‌های فرهنگی و دینی انسان به شمار می‌آید. در این الگو، سکونت به معنای حضور معنامند در مکان است؛ مکانی که در آن روابط خانوادگی، همسایگی، حریمیت، عدالت فضایی و ارتباط با طبیعت در ساختار کالبدی آن تعبیه می‌شود (Pirnia, 2005; Ardalan & Bakhtiar, 1973). در مقابل، زیست عمودی شهر معاصر - که غالباً بر منطق تراکم، کارایی و صرفه‌جویی در زمین استوار است - در بسیاری موارد، این بنیان فرهنگی را نادیده گرفته و سبک زندگی جدیدی را تحمیل می‌کند؛ سبکی که در آن ارتباطات انسانی جای خود را به انزوا، تعاملات کوتاه‌مدت و فضاهای بی‌هویت داده است. آپارتمان‌های چندطبقه، با حذف حیاط مرکزی، کوچه‌های انسانی‌مقیاس و فضاهای نیمه‌عمومی، «روح جمعی سکونت» را که در معماری ایرانی از عناصر بنیادین بود، به حاشیه رانده‌اند. همان‌گونه که «شایگان» (۱۹۹۲) اشاره می‌کند، «بحران مدرنیته در جوامع شرقی، بحران در ترجمه‌ی روح تمدن خویش به کالبد نو است»؛ و این بحران، در کالبد زیست عمودی شهری بیش از هر جای دیگر عیان است. از این منظر، پروژه‌هایی چون «مسکن مهر» نه فقط پاسخ کالبدی به نیاز مسکن، بلکه بازتاب نوعی گسست فرهنگی نیز هستند؛ گسستی میان فضا و معنا، میان نیازهای روزمره و هویت زیست ایرانی-اسلامی. نتیجه آن، فضایی است که در آن ساکنان نه احساس تعلق دارند، نه امکان بروز شیوه‌ی زیست فرهنگی خود را. به بیان دیگر، اگر معماری سنتی ایران بستر هم‌زیستی انسان با زمین و فرهنگ بود، زیست عمودی امروز، بستر زیستن در انقطاع از آن است (Habibi, 2013, 2001).

در این میان، محدوده مطالعاتی این پژوهش، مجموعه مسکن مهر بیجار است که در بافت شهری این شهر و در ارتباط با توسعه‌های جدید شهری شکل گرفته است. این مجموعه، اگرچه ممکن است از منظر مطلق در زمره برج‌سازی‌های بسیار مرتفع قرار نگیرد، اما در قیاس با الگوی غالب سکونت در بافت سنتی و کم‌ارتفاع بیجار، واجد ویژگی‌های روشن زیست عمودی است. استقرار واحدهای مسکونی در بلوک‌های چندطبقه، کاهش سطح اشغال زمین، افزایش تراکم سکونتی و وابستگی ساکنان به فضاهای عمودی و مشترک برای دسترسی به واحدها، سبب شده است که این محدوده از الگوی زیست افقی متکی بر حیاط و ارتباط مستقیم با زمین فاصله بگیرد و به‌سوی الگوی سکونت عمودی حرکت کند. به بیان دیگر، دلیل اطلاق عنوان «زیست عمودی» به مسکن مهر بیجار، نه صرفاً ارتفاع فیزیکی ساختمان‌ها، بلکه نوع سازمان‌دهی فضایی و نحوه تجربه سکونت در آن است. در این مجموعه، دسترسی به واحدهای مسکونی از طریق پله‌ها، پاگردها، راهروها و فضاهای مشاع صورت می‌گیرد و این امر، الگوی زیست را از پیوستگی افقی به یک نظام چندترازی و طبقاتی منتقل می‌کند. از این‌رو، مسکن مهر بیجار را می‌توان نمونه‌ای از زیست عمودی در مقیاس شهری و مسکونی دانست؛ الگویی که در آن چالش‌هایی نظیر کیفیت نورگیری، تهویه، حریم خصوصی، تعاملات همسایگی و آسایش محیطی، نقشی تعیین‌کننده در زیست‌پذیری ساکنان دارند (Osmanian et al, 2025).

شهر بیجار به‌عنوان یکی از شهرهای کوهستانی با بافت فرهنگی اصیل و ساختار تاریخی منسجم در اقلیم سرد و خشک، نمونه‌ای گویا از این تعارض میان زیست سنتی و زیست عمودی است. الگوی سکونتی در بافت قدیم بیجار بر اساس همجواری خانوادگی، استفاده از مصالح بومی، حیاط‌های درون‌گرا و تناسب فضایی با اقلیم سرد شکل گرفته بود؛ به‌گونه‌ای که کالبد خانه، رفتار اجتماعی و اقلیم در یک نظام هماهنگ و معنادار قرار داشتند (Soleimani, 2016). در چنین بافتی، «خانه» نه تنها مأوایی فیزیکی بلکه تجسمی از پیوند انسان با زمین، خانواده و اجتماع محلی بود. اما با اجرای طرح‌های ملی همچون **مسکن مهر شهر بیجار** در دهه‌ی اخیر، الگوی سکونت در این شهر نیز به‌طور بنیادین دگرگون شد. این پروژه‌ها، که در حاشیه‌ی شهر و با هدف تأمین سریع و کم‌هزینه‌ی مسکن طراحی شده‌اند، عملاً مصداق بارز گذار از زیست افقی به زیست عمودی‌اند. در این فضاها، زمین دیگر عنصر هویت‌بخش نیست؛ فضاهای باز به حداقل رسیده‌اند، و ارتباط انسانی و اجتماعی میان ساکنان، به‌واسطه‌ی تیپ تکراری بلوک‌ها و ساختار بسته‌ی آپارتمان‌ها، به‌شدت کاهش یافته است. در واقع، پروژه مسکن مهر بیجار، چکیده‌ای از شکاف میان منطق برنامه‌ریزی شهری مدرن و روح معماری ایرانی-اسلامی است؛ جایی که کالبد جدید، فاقد تداوم فرهنگی با گذشته است و فضاها، در عین فشردگی، از معنا تهی‌اند. از منظر معماری اسلامی-ایرانی، این سکونتگاه‌ها دچار گسست در چند لایه‌ی اساسی هستند:

نخست، در **سطح کالبدی**، حذف حیاط مرکزی، فضاهای نیمه‌خصوصی و سازمان فضایی درون‌گرا موجب از بین رفتن مفهوم «محرمیت» شده است. دوم، در **سطح اجتماعی**، ساختارهای تکراری و فاقد تعلق مکانی، شبکه‌ی روابط همسایگی و احساس هم‌پیوندی را تضعیف کرده‌اند. سوم، در سطح اقلیمی و زیست‌محیطی، استفاده از الگوهای غیرسازگار با شرایط اقلیمی بیجار، موجب افزایش مصرف انرژی و گسست از منطق زیست بومی شده است (Habibi & Maghsoudi, 2013, 2018). با وجود این، پرسش بنیادین آن است که آیا در بستر چنین زیست عمودی، می‌توان هنوز نشانه‌هایی از معماری ایرانی-اسلامی را بازشناخت؟ و فراتر از آن، آیا امکان بازتعریف شاخص‌های این معماری - مانند هویت، عدالت فضایی، محرمیت، تعامل اجتماعی و پیوند با طبیعت - در ساختار عمودی مسکن معاصر وجود دارد؟ از این‌رو، پژوهش حاضر با تمرکز بر **مسکن مهر شهر بیجار**، در پی آن است که شاخص‌های معماری اسلامی-ایرانی را در بستر زیست عمودی شهر تحلیل و میزان تحقق آن‌ها را ارزیابی کند. این تحلیل می‌کوشد نشان دهد که چگونه می‌توان با تکیه بر مبانی فرهنگی و فضایی معماری ایرانی، الگویی نوین از زیست عمودی را صورت‌بندی کرد که نه تنها پاسخ‌گوی نیازهای معاصر شهرنشینی باشد، بلکه تداوم‌بخش هویت و فرهنگ ایرانی-اسلامی نیز بماند.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

شهر (یا محله) را می توان محیطی برای تجلی هویت، ارزش های منبعث از اعتقادات، جهان بینی و فرهنگ ساکنان خود دانست (Cuneo, 2025: 2). این در حالی است که، امروزه شاهد تحولات گسترده ای در سبک زندگی مردم هستیم، و فاصله قابل توجهی بین سبک زندگی کنونی و به کارگیری اصول معماری ایرانی و اسلامی در طراحی خانه و مسکن وجود دارد. سیر مدرنیزاسیون در ایران، معماری را در عناصر اصلیش، از جمله فضا‌مندی آسیب پذیر کرده است. باغ ها، حیاط ها و ایوان ها جای خود را به کوچه های تنگ و تراس های نامتناسب داده اند. این روند به حدی پیش رفته که ساخت وسازهای بی رویه، کالبد معماری را به وضعیت کنونی دچار کرده است (نورابی و همکاران، ۱۴۰۳: ۱).

شهر از اجزای بسیاری تشکیل شده است که هریک سهمی در کالبد شهر دارند. مسکن شهری از جمله این اجزاست که از ارکان اصلی شهر اسلامی به شمار می رود. (الماسی و دادفر، ۱۴۰۱: ۱). بطور کلی، مسکن به عنوان بستری برای زندگی انسان با سایر ابعاد زندگی او در ارتباط و کنش متقابل است. هر ناحیه از فضای مسکونی باید با توجه به ساختارهای گوناگون خانوادگی و نیازهای مکانی و اجتماعی مختلف ساخته شده و با داشتن ویژگی های فضایی و اجتماعی خاص خود، محیطی منحصر به فرد را ارائه نماید (بالالی اسکویی و نظری، ۱۳۹۹: ۳۰۰). در مجموع با توجه به آیات و احادیث مطرح شده در منابع معتبر، برای مسکن و مقوله سکونت دو دسته ویژگی اصلی را می توان مطرح کرد: دسته اول مشتمل بر ویژگی های سلبی که حذف و یا عدم ظهورشان ضرورت دارد و دسته دوم ویژگی های اثباتی هستند که مرئی داشتن آن توصیه میشود (نقی زاده ۱۴۰۴، ۹۲). در این رابطه، طبق روایت از حضرت محمد(ص): «هر کس قبل در حریم گروهی چشم انداخت؛ خدا برای او تمام نميگرداند؛ در حالی که گناهکار است.» (طبرسی ۱۳۷۰، جلد ۳، ۴۶۵). همچنین امام صادق (ع) می فرمایند: چون بلندای اتاق بیش از هشت ذراع باشد آیه الکرسی بر آن بنویس (عاملی ۱۴۰۹ق، ۶۶۴۰).

بر اساس گفته القاسم، فقیه فرقه مالکی، درب خانه یک فرد مسلمان نباید مستقیماً روبرو یا در مجاورت درب خانه همسایه قرار گیرد. دلیل این حکم، احتمالاً جلوگیری از ایجاد موقعیتهایی است که همسایه ها به طور مکرر یکدیگر را در مقابل درب منزل ببینند، چرا که این امر ممکن است به کنجکاوی نابجا و تجسس در امور داخلی خانه بینجامد. همچنین، پنجره های مشرف به معابر عمومی نباید آنقدر پایین باشند که رهگذران بتوانند داخل خانه را مشاهده کنند؛ این پنجره ها باید حداقل یک متر و نیم از سطح زمین ارتفاع داشته باشند (مرتضی، ۱۳۸۷). بدین ترتیب، اصول فقه اسلامی، با جزئیات تمام بر ساخت مسکن مسلمان و حفظ حریم خصوصی تاکید دارد. معماری اسلامی شامل سبک های معماری ساختمان های مرتبط با اسلام است، که شامل تمام سبک های مذهبی و غیرمذهبی معماری از زمان صدر اسلام تا به امروز می شود. در معماری اسلامی، استخوان بندی بنا مهمترین قسمت و تزئین و پرداخت رویه های بنا، گیراترین عنصر آن محسوب می شود. به عنوان مثال مقرنس کاری یکی از شیوه های تزئینی بنا است (صدر، ۱۴۰۳: ۵۹۵).

در معماری اسلامی-ایرانی، فضا فراتر از یک ساختار کالبدی صرف است و سکونت انسان در آن همواره تلاقی انسان، طبیعت و معنویت را بازتاب می دهد. از منظر فلسفی، فضا محملی برای بازنمایی هویت، اخلاق و فرهنگ است و هر جزء آن، حامل معنا و ارزش های اجتماعی و اخلاقی می باشد. (Ardalan & Bakhtiar, 1973) خانه، حیاط، ایوان و کوچه، نه تنها عناصر کالبدی، بلکه ابزارهای بازتولید تعامل انسانی، محرمیت، عدالت و معنویت هستند و تجربه سکونت در آن ها، همزمان تجربه ای فرهنگی، اخلاقی و روانی است. در این نگرش، ایدئولوژی ایرانی-اسلامی که بر وحدت، عدالت و معناگرایی استوار است، معیار سنجش فضایی نیز به شمار می رود؛ فضا باید وحدت کلان را بازتاب دهد، حقوق انسان ها را رعایت کند و حامل معنا و اخلاق باشد (Pirnia, 2005; Hojjat, 2010).

با ورود شهرهای معاصر به مرحله زیست عمودی و ضرورت تراکم، محدودیت زمین و رشد جمعیت، این الگوی افقی سنتی جای خود را به ساختمان ها و مجتمع های بلندمرتبه داده است. این گذار، اگرچه پاسخ به الزامات عملکردی و

اقتصادی است، اما می‌تواند منجر به گسست از فلسفه فضا، هویت فرهنگی و تعامل انسانی شود؛ به گونه‌ای که فضا به صرف کالبدی و اقتصادی تقلیل می‌یابد و تجربه سکونت، بی‌هویت و بی‌معنا می‌شود (Lefebvre, 1991; Relph, 1976). با این حال، امکان تلفیق فلسفه فضا با زیست عمودی وجود دارد. اصول معماری اسلامی-ایرانی همچون درون‌گرایی، مقیاس انسانی، نظم هندسی، معناگرایی و ارتباط با طبیعت می‌توانند در طراحی بلوک‌ها و فضاهای عمومی و نیمه‌خصوصی بازتولید شوند. تراس‌ها، فضاهای میانی و مسیرهای ارتباطی می‌توانند جایگزین حیاط و ایوان افقی شوند و ضمن حفظ حریمیت و تعامل اجتماعی، حس تعلق به مکان و آرامش روانی را فراهم کنند. نماها، نورگیری‌ها، باغچه‌های تراسی و تهویه طبیعی، تداوم ارتباط با طبیعت و اقلیم را تضمین می‌کند و تزئینات متعادل و کارکرد نمادین، معنا و ارزش‌های اخلاقی-فرهنگی را بازتاب می‌دهد. علاوه بر این، طراحی باید عدالت فضایی و حق همسایه را رعایت کند، دسترسی برابر به امکانات و منابع فراهم آورد و مصرف انرژی و مصالح را بهینه کند تا هنجارهای اقتصادی و زیست‌محیطی نیز لحاظ شوند (Yeang, 2011; Al-Kodmany, 2018).

از این منظر، زیست عمودی زمانی انسانی و فلسفی است که تداوم ارزش‌های ایدئولوژیک، فلسفه فضا و فرهنگ ایرانی-اسلامی در آن حفظ شود. این رویکرد، امکان تحلیل و طراحی مسکن مهر بیجار را به عنوان نمونه‌ای واقعی فراهم می‌آورد؛ جایی که می‌توان با بازخوانی اصول فرهنگی، معنایی، روانی و زیست‌محیطی معماری ایرانی-اسلامی، هویت، معنا و تعامل انسانی را حتی در بلوک‌های بلند و متراکم بازتولید کرد. به بیان ساده، زیست عمودی نه تهدید، بلکه امتداد فلسفه فضا و ایدئولوژی ایرانی-اسلامی در قالب مدرن است؛ حرکت از زمین به آسمان، بدون گسست از فرهنگ، اخلاق و معنا. برخی از شاخصهای اصلی حاکم بر فضای اسلامی به شرح ذیل است:

- فضا به عنوان واسطه هستی: انسان در معماری اسلامی-ایرانی نه در تقابل با زمین و طبیعت، بلکه در پیوند و هماهنگی با آن قرار دارد. فضا به عنوان واسطه‌ای بین انسان، طبیعت و خداوند عمل می‌کند و سکونت انسان در آن، امتداد سلوک معنوی اوست. (Hojjat, 2010)

- هویت و معنا: هر جزء فضایی، حامل معناست و بیانگر ارزش‌های فرهنگی و اخلاقی جامعه ایرانی-اسلامی. خانه، ایوان، حیاط، دالان و کوچه، تنها کالبد نیستند، بلکه بستر تجربه زندگی معنوی و اجتماعی‌اند. فلسفه فضا در معماری ایرانی-اسلامی بر مجموعه‌ای از اصول بنیادین استوار است: (Pirnia, 2005)

۱. **درون‌گرایی^۱:** فضاها به سمت درون، مرکزیت و حیاط‌محوری طراحی می‌شوند. این اصل، پاسداشت حریمیت، آرامش روانی و تمرکز معنوی را ممکن می‌سازد.

۲. **مردم‌واری^۲:** مقیاس انسان و تجربه او در فضا در اولویت است. این اصل، ارتباط فرد با محیط و تعامل انسانی را تقویت می‌کند.

۳. **خودبسنده‌گی و هماهنگی با اقلیم:** فضاها با توجه به شرایط طبیعی و اقلیمی طراحی می‌شوند تا کارکرد، آسایش و بهره‌وری بهینه داشته باشند.

۴. **پرهیز از بیهودگی^۳:** هر عنصر فضایی باید هدفمند باشد؛ تزئینات و فرم‌ها به معنای واقعی، بیانگر محتوا و ارزش‌اند. نیارش هماهنگی میان ساختار، عملکرد و زیبایی به گونه‌ای است که فضا همزمان اصیل، کارآمد و متوازن باشد.

¹ - Introversion

² Human Scale

³ Avoidance of Futility

جدول ۱. نظریه های پژوهش (مأخذ مطالعات کتابخانه ای نگارندگان، ۱۴۰۵)

Table 1. Theoretical Framework of the Study (Source: Author's Library Research, 2026)

نظریه ها	محور	ارتباط موضوعی
نظریه «تولید فضا» هانری لوفور (Lefebvre, 1991)	فضا محصول مناسبات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است، نه صرفاً کالبد فیزیکی.	زیست عمودی در شهرهای معاصر اغلب محصول برنامه ریزی تکنوکراتیک و سرمایه محور است و فضا به تجربه انسانی و فرهنگی پیوند ندارد. در معماری اسلامی-ایرانی، فضا حامل معنا و هویت است؛ بنابراین، بازخوانی لوفور نشان می دهد که باید در زیست عمودی ارزش های فرهنگی و معنایی بازتولید شوند تا فضا از «بی مکانی» رهایی یابد.
فلسفه وحدت و هماهنگی و آزادان و بختیار	معماری ایرانی-اسلامی تجلی وحدت کل و نظم کیهانی است؛ هر جزء فضایی حامل معناست.	زیست عمودی بدون بازتولید این اصول، از معنویت و هویت تهی می شود. شاخص هایی مانند نظم هندسی، معناگرایی، ارتباط با طبیعت و اخلاق بندگی می توانند در بلوک های عمودی بازتولید شوند.
نظریه «شهر عمودی پایدار» کن پینگ	ساختمان ها و فضاهای عمودی باید با اقلیم، طبیعت و فرهنگ سازگار باشند و عملکرد پایدار داشته باشند.	زیست عمودی شهرهای ایران به ویژه در مسکن مهر، بیشتر کالبدی و اقتصادی طراحی شده اند و با اقلیم و فرهنگ محلی همساز نیستند. بازخوانی اصول پایدارسازی در کنار فلسفه معماری ایرانی-اسلامی می تواند راهبردی برای طراحی زیست عمودی با هویت فرهنگی و اقلیمی باشد.
نظریه های پایداری و انسان محوری	فضاهای عمودی باید در تراکم شهری، با اقلیم، بهره وری انرژی و نیازهای انسانی هماهنگ باشند	مصلح بومی، تهویه طبیعی، نورگیری و بهره گیری از فضاهای سبز می توانند اصول فلسفی فضا و شاخص های زیست محیطی معماری ایرانی-اسلامی را در بلوک های عمودی بازتولید کنند.

روش پژوهش

این پژوهش با هدف تحلیل و ارزیابی کیفیت زیست در مسکن های عمودی شهر بیجار بر اساس شاخص های معماری اسلامی-ایرانی، از رویکرد کمی و مدل میک مک بهره می برد. مدل میک مک به دلیل توانایی در تحلیل متغیرهای پنهان و ارتباط آن ها با علل و شاخص های مشاهده ای، امکان سنجش ابعاد پیچیده فرهنگی، معنایی و عملکردی زیست در معماری عمودی را فراهم می کند. جامعه آماری پژوهش شامل ساکنان مجتمع های مسکن مهر شهر بیجار (۳۸۳ نمونه) است و نمونه گیری به روش تصادفی طبقه بندی شده انجام می شود تا تنوع واحدهای مسکونی و طبقات اجتماعی-فرهنگی پوشش داده شود. ابزار گردآوری داده ها پرسشنامه ای است که بر اساس شاخص های معماری اسلامی-ایرانی و شاخص های طراحی محیط عمودی شامل مولفه های فرهنگی، عملکردی، معناگرایی، روانی، حقوقی، زیست محیطی و معنوی طراحی شده است و هر مولفه شامل چند گویه است که به کمک طیف لیکرت پنج درجه ای سنجیده می شوند. روایی پرسشنامه از طریق نظر خبرگان معماری، شهرسازی و فلسفه فضا سنجیده می شود و پایایی آن با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ ارزیابی می گردد. در مدل میک مک، متغیر پنهان کیفیت زیست در مسکن عمودی بر اساس معماری اسلامی-ایرانی است که تجربه فرهنگی، معنایی، روانی و عملکردی ساکنان را منعکس می کند. جدول شماره مربوط به ویژگی های ماتریس MDI نشان دهنده وضعیت داده ها و میزان تکمیل بودن آن ها در تحلیل مدل میک مک^۱ است. ماتریس مورد نظر شامل ۲۸ شاخص و متغیر است که در دو دور تکرار^۲ بررسی شده اند. این

1- Micmac

2- Iterations

ماتریس شامل ۴۷۶ عنصر می‌باشد که ارزش‌های آن بر اساس مقیاس MDI از صفر تا سه دسته‌بندی شده‌اند. در این ماتریس، تعداد مقادیر صفر برابر با ۳۰۸ است، که نشان‌دهنده بخشی از داده‌هاست که در محاسبات اولیه فاقد مقدار مشخص بوده‌اند و نشان‌دهنده نقاطی است که رابطه بین شاخص‌ها و متغیرهای پنهان هنوز در آن‌ها تعیین نشده است. تعداد مقادیر یک برابر با ۱۳۳، مقادیر دو برابر با ۱۹۸ و مقادیر سه برابر با ۱۴۵ گزارش شده است. این اعداد بیانگر شدت و درجه ارتباط بین شاخص‌ها و متغیرهای پنهان در مدل میک‌مک هستند. به عبارت دیگر، مقادیر بالاتر (۲ و ۳) نشان‌دهنده وجود رابطه قوی‌تر بین علت‌ها (Causes) و شاخص‌ها (Indicators) با متغیر پنهان کیفیت زیست در مسکن عمودی هستند و نقش مهمی در سنجش متغیر پنهان دارند. همچنین، در این ماتریس مقدار P برابر صفر است که نشان می‌دهد هیچ داده‌ای در قالب مقادیر احتمالی یا گم‌شده باقی نمانده و تمام داده‌ها به صورت مستقیم در محاسبات وارد شده‌اند. میزان Fillrate برابر با ۶۰٫۷۱۴٪ است، به این معنا که حدود ۶۱ درصد از عناصر ماتریس شامل مقادیر غیرصفر بوده‌و در برآورد مدل میک‌مک مورد استفاده قرار گرفته‌اند. این نسبت نشان می‌دهد که مدل دارای حجم کافی از داده‌های معتبر برای تحلیل است و می‌توان بر اساس آن اثر علل مختلف بر متغیر پنهان را به صورت قابل اعتماد تخمین زد. از نظر تفسیر عملی، مقادیر یک و دو بیانگر روابط متوسط و مقادیر سه نشان‌دهنده روابط قوی بین شاخص‌ها و متغیر پنهان هستند و می‌توان نتیجه گرفت که بسیاری از شاخص‌های فرهنگی، عملکردی و معنایی در مدل توانسته‌اند سهم قابل توجهی در بازنمایی کیفیت زیست در مسکن مهر بیجار داشته باشند.

جدول ۲. ویژگی‌های کلی ماتریس ساختاری در تحلیل میک‌مک (مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۵)

Table 2. General Characteristics of the Structural Matrix in MICMAC Analysis (Source: Author's Compilation, 2026)

ارزش	شناسه‌ها	ارزش	شناسه‌ها
۲۸	اندازه ماتریس	۱۴۵	تعداد سه
۲	تعداد چرخش	۰	تعداد p
۳۰۸	تعداد صفر	۴۷۶	مجموع
۱۳۳	تعداد یک	۶۰٫۷۱۴۲۹٪	مجموع
۱۹۸	تعداد دو		

همچنین شاخص‌ها شامل مولفه‌هایی مانند فرهنگ و هویت، معناگرایی، عملکرد، روانی، حقوقی، زیست‌محیطی، اقتصادی و معنوی هستند. یافته‌های این پژوهش می‌تواند به طراحی مجتمع‌های مسکونی بلندمرتبه با حفظ ارزش‌های فرهنگی، معنوی و انسانی کمک کند و نشان دهد چگونه زیست عمودی می‌تواند با فلسفه و ایدئولوژی معماری ایرانی-اسلامی همساز شود.

جدول ۳: شاخصه های پژوهش (مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۵)

Table 3. Research Indicators (Source: Author's Compilation, 2026)

معیار	پارامترهای مربوط به معیار (گویه ها)	کد	معیار	پارامترهای مربوط به معیار (گویه ها)	کد
فرهنگی (A)	محرمیت	A1	معناگرایی (D)	جلوگیری از تزئینات تجملاتی	D1
	تمایز حریم ها و ارتباطات فضایی	A2		کارکرد صحیح فضایی	D2
	درونگرایی	A3		تزئینات متعادل	D3
	تعاملات اجتماعی	A4		نظم هندسی	D4
	تکریم میهمان و رعایت حقوق دیگران	A5		حضور عناصر طبیعی	D5
	پاکی و نظافت	A6	روانی (E)		
	ارتباط با طبیعت	A7		حس مکان	E1
اقتصادی (B)	پرهیز از اسراف	B1		پندآموزی	E2
	طراحی کاربردی فضا	B2	حقوقی (F)	حق همسایه	F1
عملکردی (C)	پرهیز از خود نمایی	C1		اعتدال	F2
	مرکزیت	C2		مساوات	F3
	تعادل در فضای داخلی	C3		کارکردهای نمادین	G1
	مکان یابی	C4		اخلاق بندگی	G2
	تفکیک فضای عمومی و خصوصی	C5	معنوی (H)		
	اشرافیت	C6			
	آرامش / کرامت انسانی	C7			

تجزیه و تحلیل داده ها

در جدول پایداری ماتریس MDI مشاهده می شود که در تکرار اول (Iteration ۱) میزان تأثیرگذاری شاخص ها ۹۴٪ و تأثیرپذیری آن ها ۹۶٪ است. این امر نشان می دهد که در آغاز تحلیل، سیستم هنوز به ثبات کامل نرسیده و روابط بین شاخص ها در حال تنظیم و بازتعریف هستند. در تکرار دوم (Iteration ۲) هر دو مقدار تأثیر و وابستگی برابر با ۱۰۱٪ شده اند. برابری و افزایش این دو مقدار نشان دهنده ی آن است که ماتریس به وضعیت پایداری (Stability) رسیده و ساختار روابط بین متغیرها تثبیت شده است.

جدول ۴: نتایج تکرار تأثیر-وابستگی (میک مک) (مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۵)

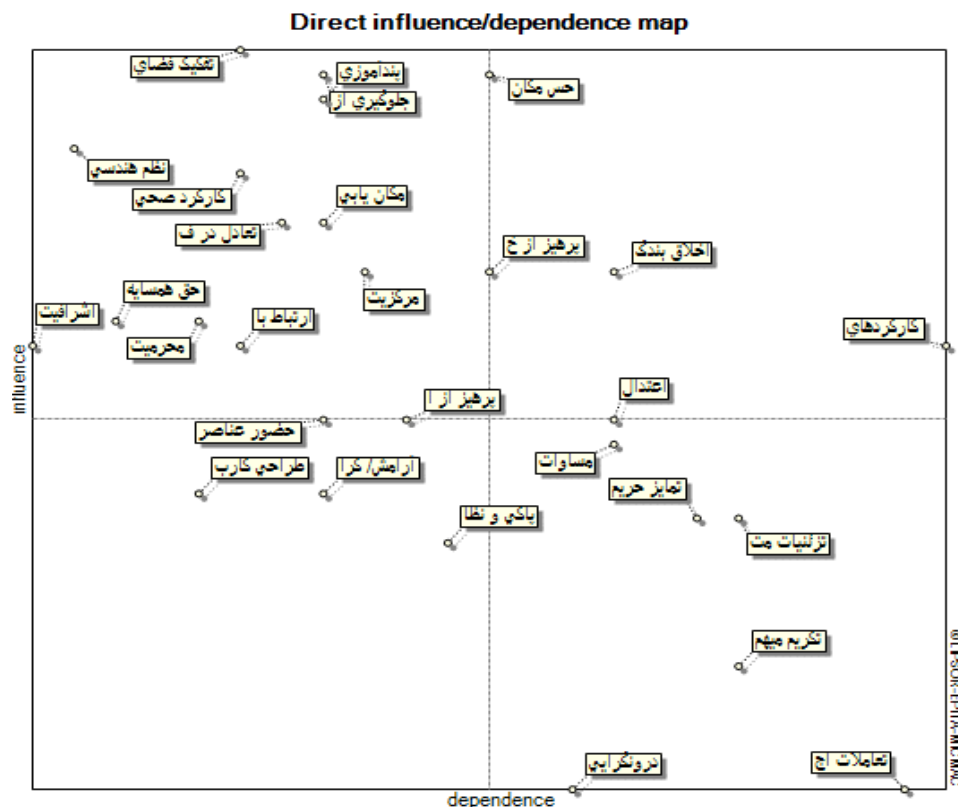
Table 4. Results of the Influence-Dependence Matrix (MICMAC) (Source: Author's Compilation, 2026)

تکرار	تأثیرپذیری	تأثیرگذاری
1	96 %	94 %
2	101 %	101 %

در ماتریس تحلیل ساختاری برای تأثیرگذاری مستقیم جمع اعداد سطرهای هر متغیر بیانگر میزان تأثیرگذاری و جمع ستون های هر متغیر میزان تأثیرپذیری آن متغیر می باشد. در جدول شماره سه میزان تأثیرات مستقیم متغیرها بر همدیگر آمده است.

جدول ۵. مجموع سطرها و ستون‌های ماتریس MDI (تحلیل روابط متقابل شاخص‌ها) (مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۵)
 Table 5. Row and Column Totals of the MDI Matrix (Analysis of Indicators' Interrelationships) (Source: Author's Compilation, 2026)

رتبه	متغیرها	مجموع ردیف	مجموع ستون	رتبه	متغیرها	مجموع ردیف	مجموع ستون
1	A1	36	29	16	C7	29	32
2	A2	28	41	17	D1	43	26
3	A3	17	38	18	D2	42	30
4	A4	17	46	19	D3	28	42
5	A5	22	42	20	D4	46	32
6	A6	27	35	21	D5	32	32
7	A7	35	30	22	E1	46	36
8	B1	32	34	23	E2	45	32
9	B2	29	29	24	F1	36	27
10	C1	38	36	25	F2	32	39
11	C2	38	33	26	F3	31	39
12	C3	40	31	27	H1	35	47
13	C4	40	32	28	G2	38	39
14	C5	47	30		TOTALS	964	964
15	C6	35	25				

نمودار ۱. نقشه تأثیر و وابستگی مستقیم شاخص‌ها (بر اساس ماتریس تأثیرات مستقیم MDI) (مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۵)
 Figure 1. Influence and Dependence Map of Indicators (Based on the MDI Matrix) (Source: Author's Compilation, 2026)

صفحه پراکنش متغیرها نشانگر آن است که اکثر متغیرها حول محور قطری صفحه پراکندگی شده‌اند و سیستم دارای وضعیت ناپایداری می‌باشد. بدین منظور ۵ دسته متغیر در این سیستم قابل‌شناسایی است که در ادامه به هر کدام از آن‌ها اشاره شده است:

متغیرهای تأثیرگذار

این متغیرها بیشترین میزان تأثیرگذاری را نسبت به تأثیرپذیری دارند و در نتیجه به‌عنوان عوامل ورودی سیستم، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی به الگوی زیست‌اسلامی-ایرانی در فضاهای عمودی ایفا می‌کنند. جایگاه این شاخص‌ها در ناحیه شمال‌غربی نمودار تأثیر-وابستگی، بیانگر آن است که آن‌ها نیروی محرکه‌ی اصلی در ساختار مفهومی سیستم هستند و تغییر در آن‌ها، کل نظام معنا و رفتار فضایی را دگرگون می‌سازد. بر اساس نتایج جدول، شاخص‌هایی چون (C5): تفکیک فضای عمومی و خصوصی؛ (D4): نظم هندسی؛ E1: حس مکان به‌عنوان متغیرهای کلیدی و تأثیرگذار شناسایی شدند. این شاخص‌ها بازتاب فلسفه درونی معماری اسلامی-ایرانی‌اند که بر نظم قدسی، هویت جمعی، و پیوند معنا با مکان تأکید دارند. در فضای زیست عمودی، این مؤلفه‌ها می‌توانند جهت‌دهنده‌ی اصلی بازتولید ارزش‌های فرهنگی و معنوی در میان سازه‌های بلندمرتبه باشند و به عنوان محرک‌های بنیادین در کیفیت زندگی ساکنان عمل کنند.

متغیرهای دووجهی

این دسته از متغیرها همزمان دارای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بالا هستند و در ناحیه شمال‌شرقی نمودار قرار دارند. آن‌ها عناصر پویای سیستم‌اند که نقش واسط میان ارزش‌های فرهنگی، عملکردی و اقتصادی را ایفا می‌کنند. در این پژوهش، متغیرهایی چون پرهیز از اسراف، مرکزیت؛ تفکیک فضای عمومی و خصوصی و مصالح متناسب با اقلیم به عنوان متغیرهای دووجهی شناسایی شده‌اند. این مؤلفه‌ها نشان می‌دهند که پایداری سیستم در زیست عمودی، مستلزم هم‌زمانی میان کارکرد اقتصادی، سازگاری اقلیمی و حفظ مرزهای فضایی خصوصی-عمومی است. به بیان دیگر، مدیریت درست این متغیرها می‌تواند پیوند میان کارایی فضایی و هویت اسلامی-ایرانی را در معماری عمودی تقویت کند.

متغیرهای مستقل

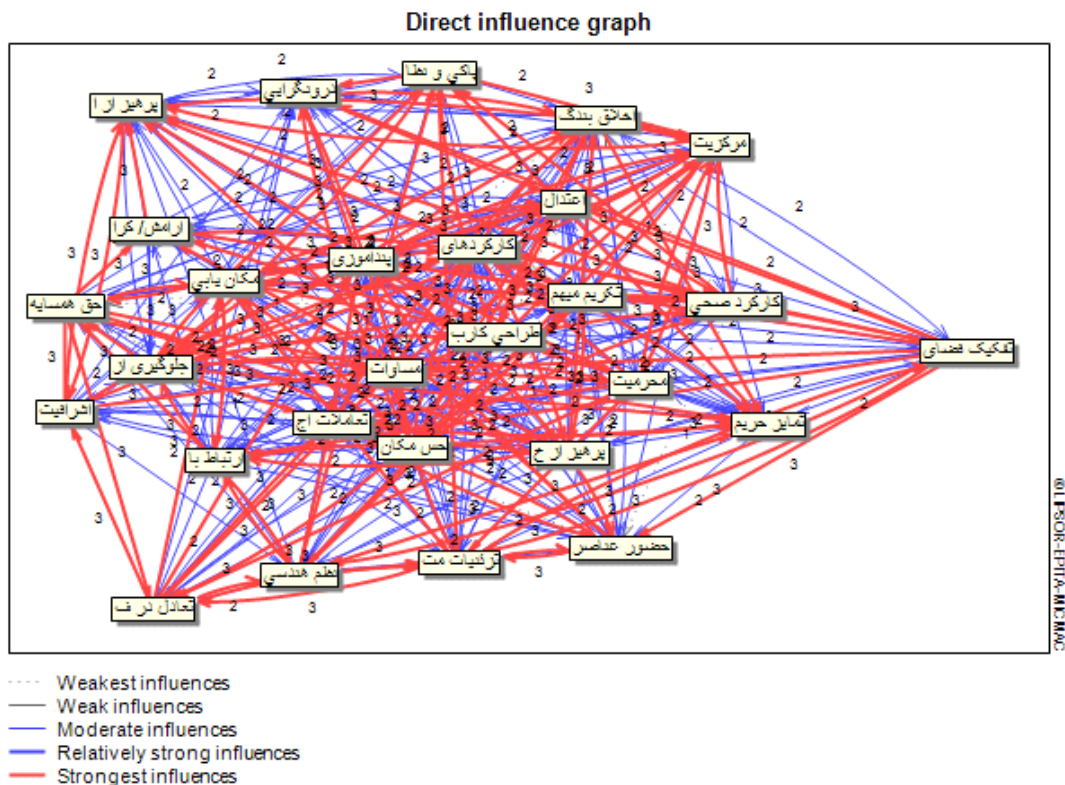
متغیرهای مستقل، کمترین میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را دارند و در ناحیه جنوب‌غربی نمودار جای می‌گیرند. این متغیرها گرچه بر پویایی کل سیستم اثر چندانی ندارند، اما بیانگر لایه‌های ثابت در ساختار فرهنگی-معنایی زیست اسلامی‌اند. در این پژوهش، شاخص مساوات (و پاکی و نظافت در این دسته قرار گرفته‌اند). این مؤلفه‌ها نشانگر ارزش‌های بنیادین اخلاقی و رفتاری هستند که اگرچه کمتر تحت تأثیر تغییرات کالبدی یا اقلیمی‌اند، اما بستر پایداری اخلاقی فضا را فراهم می‌کنند و هویت اصیل سکونت اسلامی-ایرانی را حفظ می‌نمایند.

متغیرهای تأثیرپذیر

این متغیرها دارای تأثیرگذاری پایین و تأثیرپذیری بالا هستند و در ناحیه جنوب‌شرقی نمودار قرار دارند. آن‌ها در واقع خروجی‌های سیستم محسوب می‌شوند که نتیجه‌ی تعامل میان متغیرهای کلیدی و دووجهی‌اند. بر اساس تحلیل داده‌ها، متغیرهای کارکردهای نمادین؛ آرامش و کرامت انسانی؛ ارتباط با طبیعت در این گروه جای گرفته‌اند. این شاخص‌ها بازتاب نهایی تحقق ارزش‌های اسلامی-ایرانی در بستر زیست عمودی‌اند؛ به این معنا که هر چه تعاملات اجتماعی، نظم فضایی، و مصالح بومی به شکل هماهنگ‌تری به‌کار گرفته شوند، تجربه‌ی زیست مؤمنانه، آرام و معناگرا در فضاهای مرتفع شهری تقویت خواهد شد. در ادامه، پس از تعیین جایگاه متغیرها در نمودار تأثیرات مستقیم و

نمودار ۲): گراف تأثیرات مستقیم متغیرها بر همدیگر (مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۵)

Figure 2. Graph of Direct Influences Among Variables (Source: Author's Compilation, 2026)

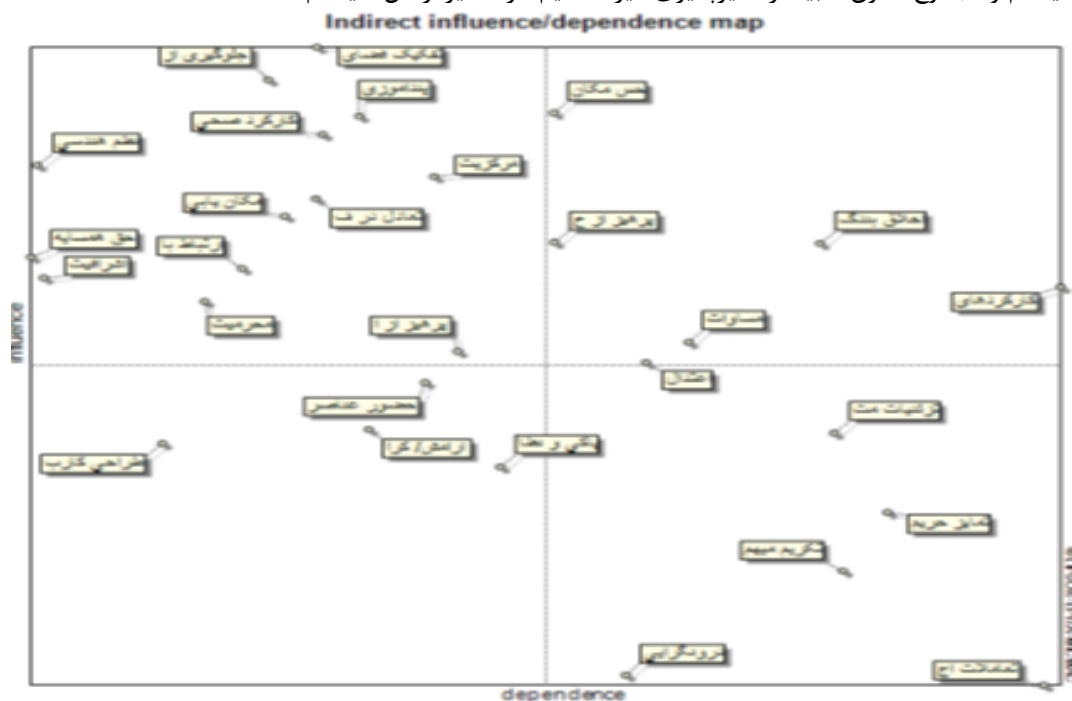

جدول ۵. روابط غیر مستقیم متغیرها (مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۵)

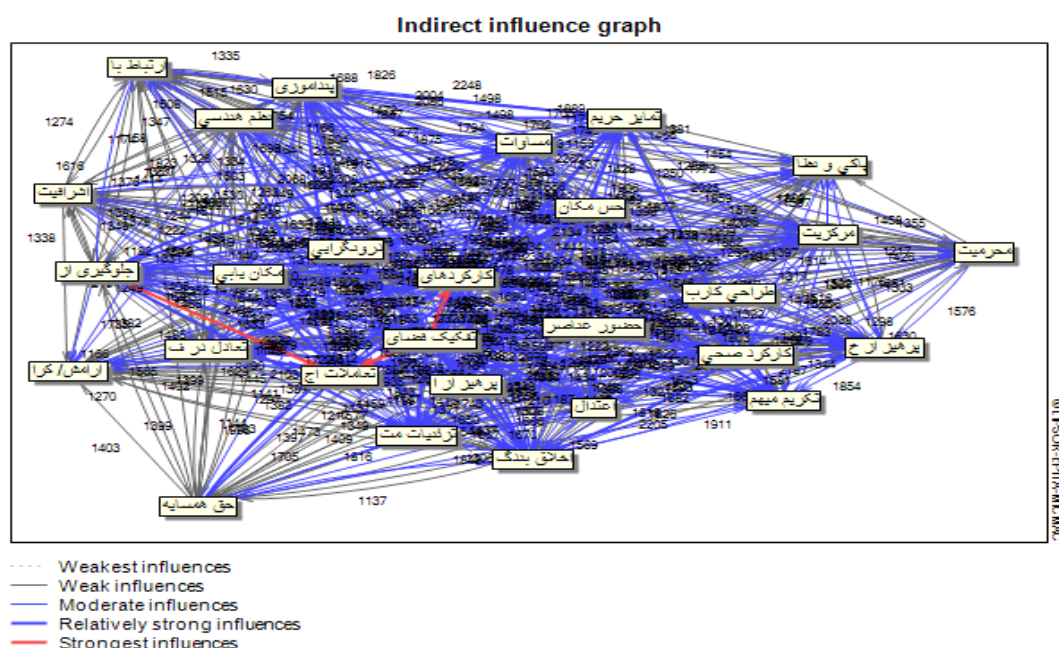
Table 5. Indirect Relationships Among Variables (Source: Author's Compilation, 2026)

[illegible]

ماتریس تأثیرات غیرمستقیم در میک مک نشان می‌دهد که چگونه هر متغیر از طریق مسیرهای پیچیده و زنجیره‌ای، بر سایر متغیرها اثرگذار است. در این تحلیل، مجموع ردیف‌ها نشان‌دهنده قدرت تأثیرگذاری غیرمستقیم هر متغیر بر کل سیستم و مجموع ستون‌ها بیانگر تأثیرپذیری غیرمستقیم هر متغیر از کل سیستم است.

نمودار ۳. نقشه تأثیر و وابستگی غیرمستقیم شاخص‌ها (بر اساس ماتریس تأثیرات غیرمستقیم (MII) (مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۵)
Figure 3. Indirect Influence and Dependence Map of Indicators (Based on the MII Matrix) (Source: Author's Compilation, 2026)

نمودار ۴. گراف تأثیرات غیرمستقیم شاخص‌ها (بر اساس ماتریس تأثیرات غیرمستقیم (MII) (مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۵)
Figure 4. Graph of Indirect Influences Among Indicators (Based on the MII Matrix) (Source: Author's Compilation,

رتبه‌بندی متغیرها براساس تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر همدیگر به تفکیک تأثیرپذیری و تأثیرگذاری

در این مرحله پس از ارزیابی وضعیت سیستم به لحاظ پایداری و ناپایداری و تعیین تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها، به رتبه‌بندی میزان این تأثیرات پرداخته شده تا در نهایت پیشران‌های کلیدی استخراج گردند. جدول پنج رتبه‌بندی تأثیرات متغیرها را بر یکدیگر در نشان می‌دهد.

جدول ۶: رتبه‌بندی میزان تأثیرات متغیرها (مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۵)

Table 6. Ranking of Variables' Influence Levels (Source: Author's Compilation, 2025)

رتبه	اثرات مستقیم				اثرات غیرمستقیم			
	متغیر	تأثیرگذاری مستقیم	متغیر	تأثیرپذیری مستقیم	متغیر	تأثیرگذاری غیرمستقیم	متغیر	تأثیرپذیری غیرمستقیم
۱	تفکیک فضای	487	کارکردهای	487	تفکیک فضای	485	کارکردهای	479
۲	جلوگیری از	477	تعاملات اج	477	جلوگیری از	469	تعاملات اج	475
۳	حس مکان	477	تکریم مهم	435	حس مکان	453	تمایز حریم	443
۴	پندآموزی	466	تزئینات مت	435	پندآموزی	451	تکریم مهم	433
۵	نظم هندسی	446	تمایز حریم	425	کارکرد صحی	443	تزئینات مت	431
۶	کارکرد صحی	435	اعتدال	404	نظم هندسی	428	اخلاق بندگ	429
۷	تعادل در ف	414	مساوات	404	مرکزیت	422	مساوات	401
۸	مکان یابی	414	اخلاق بندگ	404	تعادل در ف	412	اعتدال	392
۹	پرهیز از خ	394	درونگرای	394	مکان یابی	403	درونگرای	388
۱۰	مرکزیت	394	پرهیز از خ	373	پرهیز از خ	391	پرهیز از خ	373
۱۱	اخلاق بندگ	394	حس مکان	373	اخلاق بندگ	390	حس مکان	373
۱۲	محرمیت	373	پاکي و نظا	363	حق همسایه	384	پاکي و نظا	362
۱۳	حق همسایه	373	پرهیز از ا	352	ارتباط با	378	پرهیز از ا	353
۱۴	ارتباط با	363	مرکزیت	342	اشرافیت	374	مرکزیت	348
۱۵	اشرافیت	363	مکان یابی	331	کارکردهای	369	حضور عناصر	346
۱۶	کارکردهای	363	آرامش / کرا	331	محرمیت	363	آرامش / کرا	334
۱۷	پرهیز از ا	331	جلوگیری از	331	مساوات	343	پندآموزی	332
۱۸	حضور عناصر	331	حضور عناصر	331	پرهیز از ا	338	کارکرد صحی	325

۱۹	اعتدال	۳۳۱	پندآموزی	۳۳۱	اعتدال	۳۳۳	تفکیک فضای	۳۲۳
۲۰	مساوات	۳۲۱	تعال در ف	۳۲۱	حضور عناصر	۳۲۴	تعال در ف	۳۲۳
۲۱	طراحی کارب	۳۰۰	ارتباط با	۳۱۱	آرامش / کرا	۳۰۱	مکان یابی	۳۱۷
۲۲	آرامش / کرا	۳۰۰	تفکیک فضای	۳۱۱	تزئینات مت	۲۹۹	جلوگیری از	۳۱۳
۲۳	تمایز حریم	۲۹۰	کارکرد صحنی	۳۱۱	طراحی کارب	۲۹۴	ارتباط با	۳۰۸
۲۴	تزئینات مت	۲۹۰	محرمیت	۳۰۰	پاک و نظا	۲۸۳	محرمیت	۳۰۰
۲۵	پاک و نظا	۲۸۰	طراحی کارب	۳۰۰	تمایز حریم	۲۶۱	طراحی کارب	۲۹۱
۲۶	تکریم میهم	۲۲۸	حق همسایه	۲۸۰	تکریم میهم	۲۳۳	اشرافیت	۲۶۶
۲۷	درونگرایی	۱۷۶	نظم هندسی	۲۶۹	درونگرایی	۱۸۳	نظم هندسی	۲۶۵
۲۸	تعاملات اج	۱۷۶	اشرافیت	۲۵۹	تعاملات اج	۱۷۸	حق همسایه	۲۶۴

جدول ۵ به صورت هم‌زمان اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای شاخص را بر اساس ماتریس‌های MDI و MII نمایش می‌دهد. این تحلیل امکان شناسایی متغیرهای کلیدی، دوجبه‌ای، مستقل و تأثیرپذیر را فراهم می‌کند و نشان‌دهنده ساختار سلسله‌مراتبی اثرگذاری شاخص‌ها در سیستم زیست عمودی مبتنی بر معماری اسلامی-ایرانی است. رتبه‌بندی نشان می‌دهد که تفکیک فضا (A5)، جلوگیری از تزئینات تجملاتی (D4)، حس مکان (E1) و پندآموزی (E2) در صدر فهرست تأثیرگذاری مستقیم قرار دارند. این شاخص‌ها محرک اصلی سیستم محسوب می‌شوند و تغییر در آن‌ها اثرات زنجیره‌ای بر سایر شاخص‌ها دارد.

-تفکیک فضا: مدیریت حریم‌های خصوصی و عمومی در زیست عمودی، اساس رعایت محرمیت و کیفیت تعاملات اجتماعی است.

-جلوگیری از تزئینات تجملاتی: پرهیز از تجمل‌گرایی، تقویت معناگرایی و نظم فضایی را ممکن می‌سازد.

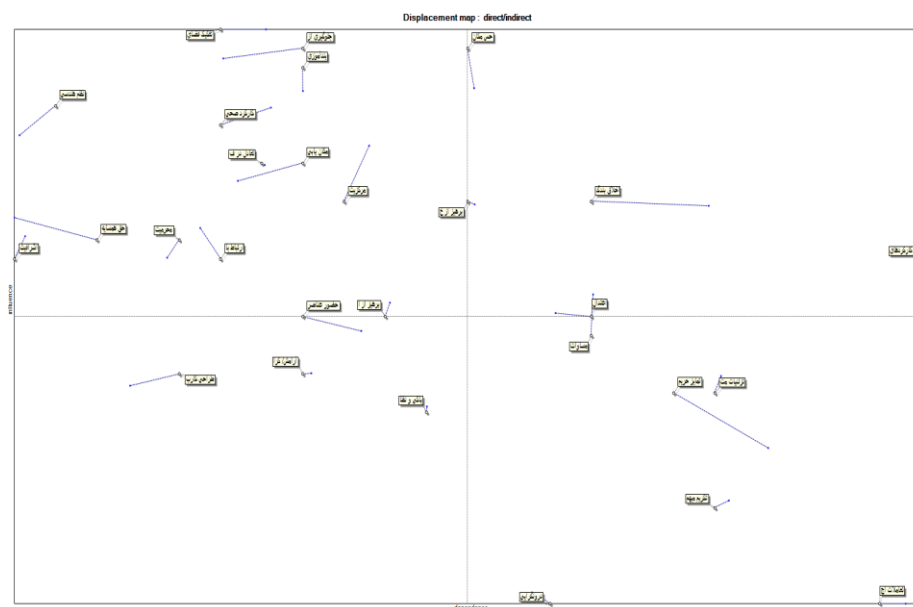
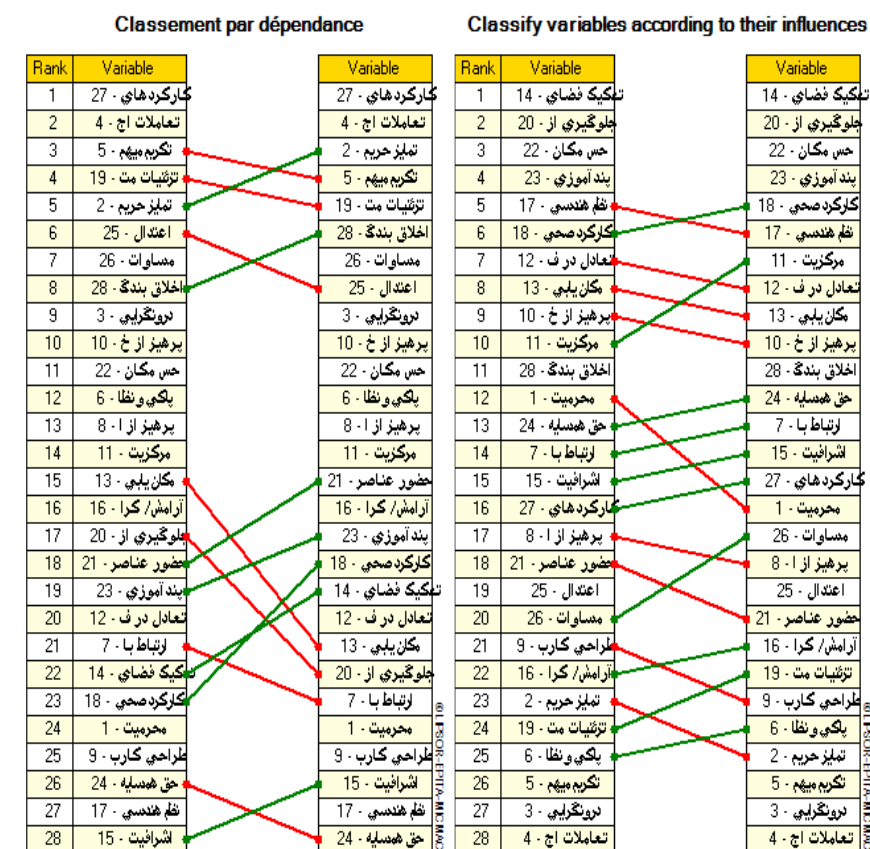
-حس مکان و پندآموزی: شاخص‌های معناگرایانه‌ای هستند که تجربه زیست اسلامی-ایرانی در ارتفاعات شهری را شکل می‌دهند.

تحلیل کلان و پیامدها

رتبه‌بندی نشان می‌دهد که معماری اسلامی - ایرانی در بستر زیست عمودی شهر ناپایدار و پویا است و متغیرهای تفکیک فضای عمومی و خصوصی (C5)، جلوگیری از تزئینات تجملاتی (D1)، حس مکان (E1) رتبه‌های اول تأثیرگذاری و کارکرد صحیح فضایی (D2) و تعاملات اجتماعی (A4) به عنوان پیشران‌های کلیدی عمل می‌کنند. اصلاح این عوامل، بیشترین اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم را بر سایر چالش‌ها خواهد داشت.

نمودار ۵: میزان جابجایی عوامل بر همدیگر

Figure 5. Shift in the Ranking of Factors (Source: Author's Compilation, 2025)

نمودار ۶: نقشه جابجایی عوامل مستقیم و غیرمستقیم

Figure 6. Map of the Shift in Factors Between Direct and Indirect Influences (Source: Author's Compilation, 2026)

بحث و نتیجه گیری

در عصر معاصر، شهرنشینی شتاب زده، محدودیت زمین شهری و افزایش تراکم جمعیت، طراحان و برنامه ریزان شهری را با چالشی اساسی مواجه کرده است: چگونه می توان زیست انسان را در محیط های عمودی سامان داد بدون آنکه هویت فرهنگی، معنا و کیفیت زندگی ساکنان قربانی توسعه کمی شود؟ این چالش در شهرهای ایرانی که میراث معماری اسلامی-ایرانی و ارزش های فرهنگی-معنوی دارند، پیچیده تر است، زیرا انتقال اصول سنتی زیست افقی به سازه های بلندمرتبه مستلزم مدیریت دقیق روابط فضایی، عملکردی و اجتماعی است.

تحلیل میک مک در مطالعه موردی مسکن مهر بیجار نشان می دهد که معماری اسلامی-ایرانی در بستر زیست عمودی شهری، سیستمی ناپایدار و پویا است. این ناپایداری ناشی از تقابل میان محدودیت های کالبدی، تراکم جمعیت و نیاز به حفظ هویت فرهنگی و معنایی در ساختارهای بلندمرتبه است. برخلاف معماری سنتی که زیست انسانی در امتداد افقی زمین و در پیوند با طبیعت و مناسک فرهنگی سامان یافته بود، زیست عمودی در شهرهای معاصر، با تقسیم زمین به سطوح متعدد و افزایش تراکم، پیچیدگی های جدیدی در مدیریت فضا، روابط اجتماعی و تجربه معنایی زندگی شهری ایجاد کرده است. به همین دلیل، موفقیت طراحی و پایداری زیست در این فضاها مستلزم شناسایی و تمرکز بر متغیرهای کلیدی اثرگذار است. در این چارچوب، تفکیک فضای عمومی و خصوصی (C5) به عنوان یک متغیر تأثیرگذار اولویت دار مطرح می شود. این شاخص نشان دهنده ضرورت تعریف دقیق مرزهای فضایی در ساختمان های بلندمرتبه است. تفکیک مناسب فضاهای عمومی و خصوصی نه تنها به حفظ حریمیت و رعایت حریم فردی کمک می کند، بلکه بستری برای شکل گیری تعاملات اجتماعی سالم و تجربه معناگرایانه از محیط فراهم می سازد. در نبود این تفکیک، فضاهای زیست عمودی ممکن است منجر به آشفتگی اجتماعی، کاهش حس تعلق و از بین رفتن کیفیت زندگی معنوی و فرهنگی ساکنان شود. جلوگیری از تزئینات تجملاتی (D1) متغیر دوم کلیدی است که نقش مهمی در پایداری سیستم دارد. این شاخص با پرهیز از تجمل گرایی و تمرکز بر کارکرد فضایی و معنایی فضا، زمینه تقویت هویت اسلامی-ایرانی و حس نظم و معنا در زیست عمودی را ایجاد می کند. تزئینات ساده و متعادل، علاوه بر کاهش هزینه های اجرایی، امکان تمرکز بر کیفیت فضا، استفاده بهینه از مصالح و انسجام معماری را فراهم می کند. بنابراین، اصلاح و مدیریت این مؤلفه، اثر مستقیم و غیرمستقیم قابل توجهی بر سایر شاخص ها دارد، از جمله بر حس مکان، کارکرد صحیح فضایی و تعاملات اجتماعی. حس مکان (E1) سومین متغیر تأثیرگذار است که ارتباط مستقیم با تجربه معنایی زیست شهری دارد. حس مکان، پیوند ساکنان با محیط زیست شهری و درک آنها از هویت، تعلق و ارزش های فرهنگی-معنوی را تعریف می کند. در زیست عمودی، حفظ حس مکان به دلیل تغییر مقیاس فضا و کاهش ارتباط مستقیم با زمین، یک چالش مهم محسوب می شود. تقویت این شاخص از طریق طراحی فضاهای باز، توجه به نور، منظر، محوطه های مشترک و عناصر طبیعی می تواند تجربه ای هویتی و معناگرا برای ساکنان فراهم کند و پایداری فرهنگی-اجتماعی سیستم را افزایش دهد. علاوه بر این سه متغیر، کارکرد صحیح فضایی (D2) و تعاملات اجتماعی (A4) به عنوان پیشران های کلیدی سیستم عمل می کنند. کارکرد صحیح فضایی، به معنای تطابق فضا با نیازهای عملکردی ساکنان و توانایی انعطاف فضا برای پاسخ به فعالیت های مختلف، مسیر زنجیره ای اثرگذاری بر سایر مؤلفه ها را فراهم می آورد. تعاملات اجتماعی نیز نشان دهنده نقش روابط انسانی و شبکه های اجتماعی در پایداری زیست عمودی است. متغیرهای پیشران، با مدیریت و بهینه سازی، امکان هماهنگی میان عناصر فرهنگی، معنایی و عملکردی را فراهم می کنند و مسیر تکامل سیستم را به سمت زیست با کیفیت و هویت محور هدایت می نمایند. از منظر اثرات غیرمستقیم، این پنج شاخص هم چنان در صدر جدول تأثیرگذاری قرار دارند، به این معنا که تغییرات مثبت در آنها نه تنها اثر مستقیم بر سایر مؤلفه ها دارد، بلکه از طریق زنجیره های ارتباطی و اثرات میانجی، بر تمام سیستم اثرگذار است. این یافته نشان می دهد که طراحی و سیاست گذاری موفق در مسکن مهر و سایر پروژه های زیست عمودی باید اولویت خود را بر اصلاح و تقویت این متغیرهای کلیدی و پیشران قرار دهد. مطالعات داخلی نیز این نتایج را تأیید می کنند.

پژوهش‌های حبابی و مقصودی (۲۰۱۳) (و پوردهیمی (۲۰۱۸) (نشان داده‌اند که فقدان تفکیک حریم‌ها، نظم فضایی و تعاملات اجتماعی در مجتمع‌های انبوه‌سازی منجر به کاهش کیفیت زیست و تضعیف هویت معماری اسلامی-ایرانی می‌شود. همچنین، مطالعات نظری مانند کاظمی و همکاران (۲۰۱۵) (بر اهمیت حس مکان، معناگرایی و ارتباط با عناصر طبیعی در ارتقای تجربه زیست شهری تأکید دارند. تطابق یافته‌های این پژوهش با مطالعات داخلی و نظری، اعتبار علمی تحلیل میک‌مک را تقویت کرده و نشان می‌دهد که شناسایی شاخص‌های تأثیرگذار و پیشران در زیست عمودی، یک ضرورت عملی و فلسفی است. در نهایت، تحلیل حاضر نشان می‌دهد که پایداری و کیفیت زیست در معماری اسلامی-ایرانی شهری تنها زمانی تحقق می‌یابد که شاخص‌های بنیادین فرهنگی، معناگرایانه و عملکردی مدیریت شوند. این یافته‌ها نه تنها مسیر طراحی و سیاستگذاری بومی برای مسکن مهر و پروژه‌های مشابه را روشن می‌سازد، بلکه راهنمایی برای بازتولید اصول معماری اسلامی-ایرانی در شهرهای در حال توسعه و زیست عمودی فراهم می‌کند. به بیان فلسفی، زیست عمودی بدون تمرکز بر این متغیرهای کلیدی، تنها کالبدی استوار اما معناگریز خواهد بود، اما با مدیریت هوشمندانه و هماهنگ این شاخص‌ها، می‌توان تجربه‌ای هویتی، معنادار و پایدار برای ساکنان ایجاد کرد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تأیید همه آنهاست.

مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسندگان در مقاله به شکل توضیح داده شده از سوی مجله، مورد تأیید نویسندگان این مقاله است.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

حامی مالی

مقاله حاضر فاقد حمایت مالی است.

سپاسگزاری

از کلیه کسانی که در مراحل مختلف نوشتن این مقاله با نظرات خود ما را یاری دادند، سپاسگزاری می‌کنیم.

References

1. Ardalan, N., & Bakhtiar, L. (1973). *The Sense of Unity: The Sufi Tradition in Persian Architecture*. University of Chicago Press.
2. Pourdehimi, S. (2018). Identity Challenges in Iran's Mehr Housing Projects. *Iranian Journal of Urban Studies*, 8(31), [Page numbers if available]. [In Persian].
3. Al-Ameli, M. H. (1988). *Wasa'il al-Shia*. Al-ul-Bayt. [In Persian].
4. Al-Kodmany, K. (2018). *The Vertical City: A Sustainable Development Model*. WIT Press.
5. Almasi, F., & Dadfar, S. (2022). Explaining the indicators of Iranian architecture in the Islamic era and its application in designing contemporary facades of residential neighborhoods: A case study of Bagh-e Zerezhk neighborhood, Isfahan. *Interdisciplinary Studies in Iranian Architecture*, 1(2), 1-19. <https://doi.org/10.22133/isia.2023.375827.1029> [In Persian].
6. Balali Oskouei, A., & Nazari, S. (2020). Desirable values of housing design from the perspective of Islamic thought (A step towards explaining the Islamic-Iranian model of housing). *Quarterly Journal of Islamic-Iranian Progress Model Studies*, 8(1), 299-345. <https://doi.org/10.20.1001.1.23225645.1399.8.1.12.2> [In Persian].

7. Cheraghpour, M. (2018). Explaining the Impact of the Kermanshah Earthquake on Public Trust in Mehr Housing (Case Study: Mehr Housing of Bijar) [Master's thesis, University of Zanjan]. [In Persian].
8. Cuneo, P. (2025). *The History of Urban Development in the Islamic World*. Translated by Saeid Tizghalam Zonozi. Tehran: Department of Housing and Urban Development, Urban Development Organization.
9. Ghasemi, F. and Faryad, S. (2023). Investigation of Iranian and Islamic architecture with the aim of returning to identity. *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 4(1), 49-58. https://www.srds.ir/article_174329.html?lang=en. [In Persian].
10. Habibi, S. M. (2013). *Urban Housing and Identity in Contemporary Iran*. Tehran University Press.
11. Habibi, S. M., & Maghsoudi, S. (2013). *Urban Development and Housing Policies in Iran*. Tehran University Press.
12. Hojjat, I. (2011). *Philosophy and Theoretical Foundations of Islamic Architecture*. SAMT Publications. [In Persian].
13. Jalilian, N., Haji Gholam Saryazdi, A. and Miraei, M. (2024). An analysis of the factors and components of the landscape of Islamic cities with emphasis on the old market. *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 5(2), 66-90. https://www.srds.ir/article_197641.html?lang=en. [In Persian].
14. Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Blackwell.
15. Mahfoozian, M. and Molaei, A. (2026). Definition of the conceptual model for evaluating urban megaprojects by examining the components of the Islamic-Iranian city. *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 7(3), 460-481. https://www.srds.ir/article_247814.html?lang=en. [In Persian].
16. Morteza, H. (1983). *Traditional construction principles in Islam* (A. Meshkini, Trans.). Center for Urban Planning and Architecture Studies and Research. [In Persian].
17. Naghizadeh, M. (2025). *Islamic architecture and urban planning: Theoretical foundations*. Rahian. [In Persian].
18. Noorabi, T., & Tabatabai Lotfi, Z.S. (2024). *Iranian-Islamic architecture in contemporary housing: Challenges and solutions*. International Conference on Architecture, Urban Planning, Art, Industrial Design, Construction and Technology, Wisdom-Based. <https://civilica.com/doc/2234967> [In Persian].
19. Osmanian, A., Rahimi, M. and Saed Moucheshi, R. (2025). Urban Flânerie as a Multidimensional Experience: Analyzing the Role of Body, Soul, and Mind in Public Spaces of Iranian Cities. *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 6(2), 98-113. [In Persian]. https://www.srds.ir/article_214792_ae9fe198dab6cb0bcaaa365db28618dc.pdf
20. Piralaie, S. and Salehi, H. (2026). Investigating and Explaining Islamic Rulings in the Distribution of Spatial Justice for Educational Uses and Green Spaces in Iranian-Islamic Urban Planning (Case Study: Neighborhoods in District 9 of Mashhad). *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 7(3), 129-149. URL: https://www.srds.ir/article_233704.html?lang=en [In Persian].
21. Pirnia, M. K. (2005). *Stylistics of Iranian Architecture*. Iran University of Science and Technology Press. [In Persian].
22. Pourdeihimi, S. (2018). Identity Challenges in Iranian Mehr Housing Projects. *Journal of Iranian Urban Studies*. 6(21).
23. Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. Pion.
24. Sadr, A. (2024). *Encyclopedia of art*. Simaye Danesh. [In Persian].
25. Shayegan, D. (1992). *Le regard mutilé: Schizophrénie culturelle: Pays traditionnels face à la modernité*. Albin Michel.
26. Soleimani, M. (2016). Climate, Culture, and Housing Patterns in Mountainous Cities of Iran: A Case Study of Bijar. *Journal of Native Art and Architecture*, 4(2), [Page numbers if available]. [In Persian].

27. Soltanzadeh, H. (2001). Housing Architecture in Iran. Art Research Institute Publications. [In Persian].
28. Tabarsi, H. (1991). *Makarim al-Akhlaq* [Noble character traits] (E. Mirbagheri, Trans.). Farahani. [In Persian].
29. Wood, A., Safarik, D., & Al-Kodmany, K. (2020). Best Tall Buildings: Cities and Communities. CTBUH.
30. Yeang, K. (2011). Ecodesign: A Manual for Ecological Design. Wiley.

COPYRIGHTS

© The Author(s). This is an open access article under the CC BY-NC license:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Publisher: Private.